

KIS MAGYAR JOGVÉDELEM-TÖRTÉNET

1995-ben kezdődik ez a szubjektív hazai roma jogvédelem-történet. Ekkor már számos szervezet hallatta a hangját, ám kevesen végeztek konkrét jogvédő munkát, és mélyebb tudás vagy elemző munka híján is boldog-boldogtalan hivatkozott az emberi jogi dokumentumokra. Lassan elkülönült a politikaítól a szűk értelemben vett emberi jogi tevékenység, valamint megindult a szervezetek közötti profiltisztítás és területfoglalás. Sokan inkább kampányakciókkal hívták fel magukra a figyelmet, mint az antiszemitizmus ellen harcba szálló Raoul Wallenberg Egyesület, vagy folyóiratot adtak ki és segélyvonalat működtettek, mint a Feminista Hálózat és a NaNE (Nők a nőkkel együtt az erőszak ellen). Ide tartoztak az országosan ismert cigány vezetők, akik már megmártóztak a nagy- vagy kisebbségpolitikában, és szervezeteket is létrehoztak – így indult a Magyarországi Roma Parlament és jogsegélyszolgálat, valamint a Roma Polgárjogi Alapítvány (RPA). Virultak a zöld, környezetvédő szervezetek. Egymást érték a konferenciák és előadások, ahol angol, német és francia akadémikusok, politikusok és gyakorló jogászok beszéltek saját rendszerükről és saját problémáikról. Néhányan az emberi jogok tömeges oktatását, az ismeretterjesztést választották – ez azóta is európai szinten és nagyüzemben folyik fővárosunkban az Európa Tanács Ifjúsági Központjában. Ekkor kezdték meg működésüket az országgyűlési biztosok is. Már folytak az előkészületek a magyar alapítványként bejegyzett, ám hamarosan komoly regionális és nemzetközi szereplővé váló Európai Roma Jogok Központjának (ERRC) létrehozására.

A roma jogvédelem zászlóshajója akkor és jelenleg is – kisebb intervallumoktól eltekintve – a kizárólag gázsó jogászokkal dolgozó, etnikai alapú diszkriminációs ügyekre szakosodott Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Jogvédő Iroda (NEKI) volt. Miután a romákkal szemben az egyébként legitimitási deficitben szenvedő rendőrség még ekkor sem volt rest erőt mutatni, a Magyar Helsinki Bizottság is komoly energiákat fordított a roma jogvédelemben való részvételre. Az alapvetően roma politikai/közösségi vezetőkkel és szociális munkásokkal felálló RPA és a Roma Parlament inkább szociális ügyekben nyújtott segítséget, és csupán eseti alapon biztosított jogi képviselést külsős ügyvédekkel keresztül.

Sietünk leszögezni, hogy a közösségi politizálás alapozó roma jogvédőknek automatikusan jutott ez

a modell, hiszen az általuk kiszolgált közösség mindennapi problémái szociális jellegűek voltak, ezeket megkerülni nem lehetett. Ugyanígy nem lehetett legitimációvesztés nélkül ügyfeleket azért elküldeni, mert ügyük nem tartozott a szervezet hatáskörébe, nem egyezett annak szűken értelmezett céljaival. A NEKI ezzel szemben nem kockáztatott akkor, amikor azért nem vállalt fel egy ügyet, mert az nem volt diszkrimináció.

A NEKI rendkívül hatékonyan végezte a dolgát, ha nem csupán a felvállalt ügyei számát, hanem az általa generált esetjog terjedelmét és mélységét vizsgáljuk. Többek között ennek köszönhetően a személyiségi jog területén az egyenlő bánásmóddal kapcsolatos joganyag igen dinamikus fejlődött. Az egyenlő bánásmód területén pedig a rendszerváltás óta publikált bírósági határozatok meghatározó része táplálkozik a NEKI tevékenységéből. Valószínűleg a fenti legitimációs axióma természetes következménye, hogy a NEKI mellett csupán az RPA egyik ügye, a tiszavasvári különballagás futott be joggyakorlati karriert – noha tagadhatatlan, hogy kiemelkedő helyet foglal el az esetjogban. A NEKI és a Helsinki Bizottság tevékenysége tette láthatóvá európai szinten is a romákkal szembeni bántalmazást – gondoljunk csak a hazánkat érintő Farkas-, Balogh- és O. J.-ügyre.

1995-ben tehát csak a NEKI és a Helsinki működtetett állandó, egyéni panasz alapú jogsegélyszolgálatot, amely a hatáskörébe eső minden ügyben jogi képviselést is biztosított. Mindkét szervezetet a rendszerváltásban aktív, kiemelkedően legitím egykori ellenzéki politikus vezette. Közös jellemzőjük volt a kilencvenes években a rendőrségi munkával kapcsolatos kritika, noha a „helsinkisták” ezt szisztematikusabban és a rendszer szintjén is üzték – ellentétben a „nekisek” szigorú ügyközpontúságával. A két szervezet eltérő megközelítésében nem csupán vezetőik világlátása, hanem az is szerepet játszhatott, hogy a Helsinki tagja volt a Nemzetközi Helsinki Szövetségnek, amelyen keresztül egyrészt rálátása volt a többi rendszerváltó országban történetekre, másrészt komoly szakmai együttműködésben is részt vehetett. Ennek volt köszönhető, hogy a Helsinki már igen hamar aktívan bekapcsolódott az európai és nemzetközi kormányközi szervezetek felé tett jelentések elkészítésébe (ECRI, FCNM, CERD).

A Helsinki minden évben rövid jelentést írt a magyarországi emberi jogi helyzetről, amely a szövetség kiadványában jelent meg. Mégis a NEKI volt az, amely sokáig nem csupán hazánkban, hanem a régióban is egyedülállóan minden évben beszámolt valamennyi felvállalt ügyéről (Fehér Füzetek) – magyarul és angolul is. Az éves beszámolók mellett azonban csak jóval később kezdett el olyan szakmai elemzéseket megjelentetni, amelyekkel a Helsinki már tevékenysége kezdetétől foglalkozott, és jóval kisebb energiát fordított a jogalkotási folyamatokban való részvételre, befolyásolásra, azaz a lobbira is – legyen szó az új büntetőeljárási kódexről, de akár az egyenlő bánásmód törvényről.

A NEKI-t az örkényi cigánytelepen történt rendőrségi razzia elleni jogi fellépés – elsősorban a bántalmazást elszenvedett romák védelme – indította be 1994-ben, s a rendőrségi bántalmazás, kényszer-vallatás, valamint a fegyveres testületek etnikai előítéleteken alapuló gyakorlatával (ideértve az etnikai gyűlöleten alapuló támadások rasszista indítékának elmismásolását) szembeni fellépés a fő profilja maradt a kilencvenes évek végéig. Amellett, hogy a régió hasonló roma jogvédő szervezetei szintén erre az ügycsoportra összpontosítva indultak, a fő profil a szervezet akkori vezetőjének „büntetős” múltjával, valamint az egyéni panasz alapú eljárással is magyarázható. A NEKI az egyenlő bánásmód törvényben biztosított közérdekű fellépésig soha nem keresett ügyszóhoz ügyfelet és nem indított ügyfél nélkül eljárást. A közhiedelemmel ellentétben ugyanis a romáknak akkor – ahogy ma – sem volt sajátja, hogy jogi vitát kezdeményezzenek a helyi hatóságokkal, ha az elkerülhető. Márpedig az könnyen belátható, hogy nehezebb volt elkerülni a konfliktust a rendőrségi bántalmazás, mint a szegregált oktatás esetében. A bántalmazó rendőrök ugyanis „önvédelemből” szinte automatikusan feljelentést tettek a sértettel szemben, amelynek nyomán mindig megindult a nyomozás.

A NEKI tevékenysége természetesen a kisebbségi törvényre rímelt, és rendszeresen felmerült a szervezetben az igény, hogy valamennyi nemzeti és etnikai kisebbség ügyeit vállalják fel. Egy-egy lengyel vagy román kisebbségi panasz be is futott, ám a NEKI ügyei a magyar valóságot képezték le, ahol a diszkrimináció a romákat valamennyi kisebbség közül a leginkább sújtotta és sújtja ma is. Egy idő után pedig lekerült a napirendről a valamennyi kisebbség kiszolgálása mint legitimációs kérdés. Ekkor a diszkriminációs tendenciákat már a kisebbségi biztos éves statisztikái is megerősítették: nála a panaszok átlag kétharmada eredt romáktól. Amennyiben az Egyenlő Bánásmód Hatóság (EBH) statisztikái

alapján ítéljük meg a NEKI profilját, szintén reálisnak kell mondanunk, hogy a romákkal szembeni diszkriminációra összpontosít a szervezet.

A rendőrséggel kapcsolatos tevékenység mérföldköveit a terheltek nyomozati vallomásának hangfelvételeért való lobbizás, a benzidin ügy, a filmre is vitt Pusoma-ügy nyomán a kártalanítási szabályok módosítása és a Strasbourghban megnyert Balogh-ügy jelentették.

Felismerve, hogy a kényszervallatás elleni fellépés leghatékonyabb módja a nyomozati vallomások hangfelvétele, a NEKI igazgatója 1996-ban kezdeményezte egy ilyen irányú kísérleti projekt beindítását. Nem ez volt az egyetlen olyan kezdeményezés, amely a magyar rendőrség félreértelmezése nyomán ha nem is teljesen neveltségessé, de megvalósíthatatlanná vált. Mivel egy cigány jogvédő szervezet vezetőjétől eredt, a kezdeményezést úgy értelmezték, mint csupán a cigány terheltekre vonatkozót, *ab ovo* siklatva félre automatikus bevezetését. Ezt követően indult a bohózat: a terhelt nyilatkozatát etnikai származásáról, majd minden háttérinformáció nélkül arról, hogy kéri-e hangfelvétel készítését. Talán nem meglepő, de nem túl sokan kérték. A projekt tiszavirág életű volt.

Bevallom, gyakorló ügyvédként minden egyes kihallgatáson és tárgyaláson, legyen az büntető vagy polgári, amelyen van szerencsém részt venni, elgondolkodom: vajon meddig kell még küzdeni az automatikus, szó szerinti jegyzőkönyvezésért? Meddig tartják fenn maguknak az állam szolgálai a jogot arra, hogy saját gondolatviláguk és szava járásuk szerint átfogalmazzák az elhangzottakat, így sokszor terhelve meg a jegyzőkönyveket saját, a tényállás megállapítására is hatással bíró előítéleteikkel? Bárhogy is legyen, ez a rendszerhiba nem a NEKI lelkén szárad.

A benzidin ügy véletlenszerűen került napvilágra. Egy nógrádi cigány közösség képviselőjében érkezett pár vezető a NEKI irodájába, és a helyi hatalmasságok jól ismert visszaéléseinek ecsetelése közben mellékesen említést tettek egy emberölési ügyben folyt nyomozásról. Ennek során öt embert bevitték a rendőrségre, egész éjjel ott tartották őket, egy rákkeltő kémiai anyaggal vizsgálva, hogy érintkeztek-e vérrel. Mindannyian pozitív mintát mutatnak, ami, mint később kiderült, nem is volt csoda, hiszen a benzidin embereken mindig pozitívnak látászó eredményt ad. Reggel tanúként meghallgatták őket, majd hazabocsátották a társaságot. Állítólag elszámoltatás részesei voltak. Fura lehetett évekkkel az elszámoltatás szocialista jogintézményének megszűnését követően elszámoltatásban részt venni, de sem a magyar nyomozó ügyészség, sem a strasbo-

urgi bíróság nem akadt fenn ezen, teljesen jogszerűnek mondva az elszámoltatáson alapuló szabadságelvonást.

Az egyik „tanú” az ál-pozitív eredmények láttán kérte, hogy őt is teszteljék, mert ő bizonyosan érintkezett vérrrel. Ezt meg is tették. Amennyiben igaz is, amit később Baka András bíró úr Fundamentum-beli nyilatkozatából lehetett megtudni, azaz hogy a vizsgálatról készült videofelvételen valamenynyí „tanú” nevetgélt, akkor is érthetetlen és megütőközést keltő, hogy egy emberöléses ügyben egy *tanú* tesztelése szükségessé válhatott. A videofelvételeket itthon senki nem láthatta – a mai napig nem tudni, hogy valóban léteznek-e. A „tanúként” meghallgatott sértettek vallomástételénél az akkori szabályok szerint jogi képviselőként a NEKI-sek nem vehettek részt. Az incidensben részt vevő rendőrök és szakértők felelősségre vonása semmilyen szinten nem történt meg. A benzidint azonban be-tiltották, az új büntetőeljárás szabályok pedig lehetővé teszik a tanú számára is a jogi képviselő igénybevetését.

A szintén emberölési ügyben első fokon jogerősen elítélt, szabadulását követően életének önkezeléssel véget vető Pusoma Dénes ügye közismert. Az eset két jogi vetületével foglalkozott a NEKI. Egyrészt rávilágított arra a talán még a laikusok számára is érthetetlen, ám a kirendelt védői intézmény akkori hiányosságait példászerűen megvilágító tényre, hogy a kirendelt védő az elsőfokú ítéletet nem fellebbezte meg. Ezzel azonban nem csupán az ügy újabb bírói fórum általi vizsgálatát, hanem a jogellenesen kiszabott ítéletért járó kártalanítás iránti igény érvényesítését is lehetetlenné tette.

Pusoma Dénes ügyén keresztül napvilágra került a kártalanítással kapcsolatos szabályozás összes hibája. A NEKI az Alkotmánybíróság elé vitte az ügyet, és annak döntése nyomán módosult, majd az új büntetőeljárás törvényben már megnyugtatóan rendeződött a kérdés. Így a kártalanítás már nem lehetett probléma a Gán fivéreknek és a Helsinkitől segítséget kapott Burkáéknek (apa és fia), akik emberölésért a rendőrség által fabrikált bizonyítékok alapján voltak kénytelenek éveket rács mögött tölteni. Ezek az ügyek ékes bizonyítékai a büntető igazságszolgáltatás romákkal szembeni előítéleteinek, és az emberi jogi szervezetek mindent meg is tettek azért, hogy erre rávilágítsanak.

A Balogh-ügy sértettje, akinek a hallása károsult egy rendőrségi eljárás során, végül elégtételt ka-

pott Strasbourgban, noha az ítélet sajnos nem eredményezte a rendőrségi jogtalanságokkal szembeni nyomozások eredményességének növekedését. Arra a korábban gyakori kérdésre, hogy vajon miért alacsonyabb a Magyarországról, ezen belül a magyar romák által Strasbourgba benyújtott panaszok száma, mint például a Bulgáriából és Romániából benyújtottaké, azt azért mindenképpen szükséges leszögezni, hogy hazánkban nem fordultak elő olyan gyakorisággal a fegyveres testületek részéről jogsértések, és azok nem voltak olyan súlyosak, mint az említett két országban.

Hazánkban talán még ma is elképzelhetetlen, hogy egy engedély nélkül hazatérő cigány sorkatonát az üldöző katonai rendőr hátba lőjön, majd a nyomozást az állami szervek elszabotálják, mint a Nachova-ügyben. És még a kiskunlacházi és edelényi történések ismeretében is valószínűtlen, hogy

egy polgármester csatlakozzon a cigánytelepre igyekvő rendőrök-höz, akik még az ügyészégi nyomozás során is kendőzetlenül cigányozva beszélnek egy kiskorú, értelmi fogyatékos cigány fiú bántalmazásába fulladt telepi rendcsinálásról, mint a Stoica-esetben.

A NEKI 1996-ban frusztráló hadakozásba csöppent, amelyet a rendőrséggel és a magukat hamar helyi „földesurakká” kinövő helyhatóságokkal folytatott egy jól szitu-

ált cigány férfi Pécssett, akit az egyik helyi kocsmáros nem szolgált ki, és ezt a nyilvánosság előtt sem tagadta. A NEKI „hardcore” antidiszkriminációs tevékenysége ezzel az ügygel indult, és a szervezet standard ügyei közé tartoznak azóta is a szolgáltatáshoz való hozzájutással kapcsolatos diszkriminációs esetek.

A diszkós/kocsmás ügyek elleni fellépésre az Amerikát is megjárta jogásza segítségével a magyar viszonyokra adaptálta a tesztelés módszerét a szervezet. A tesztelés teljes módszertanát kidolgozták, tesztelőket vettek fel és képeztek ki, és szisztematikusan alkalmazták is a módszert – egy idő után már a munka világában is. A teszteléssel kapcsolatos tevékenységük nyomán a bírói gyakorlat elismerte a tesztelést mint a bizonyítás lehetséges módszerét.

Miután a tesztelésről a NEKI tevékenységének köszönhetően már a Helsinkinél dolgozók is alapos ismeretekkel rendelkeztek az egyenlő bánásmód törvény kodifikálása idején, sikerrel tudtak lobbizni azért, hogy a tesztelés mint bizonyítási eszköz bekerüljön az Egyenlő Bánásmód Hatóság eljárását szabályozó kormányrendeletbe. A tesztelés kodifikálása

kiváló példája egyébként a két szervezet együttműködésének és a közöttük rejlő különbségeknek is.

Egy másik témakör, amely ide kívánczok, az az etnikai profilalkotás problematikája. A rendszerváltás óta foglalkoztatta a jogvédő szervezeteket, vajon Magyarországra is igaz-e, és ha igaz, akkor hogyan mutatható ki, hogy a büntető igazságszolgáltatás rendszere hátrányosan különbözteti meg a romákat. Nem csupán a romáknak az elítéltek körében a (fél) tudományos kutatók által kimutatott, a közvélekedést alátámasztó magas arányáról, hanem az igazoltatástól elkezdve a büntetéskiszabásig a rendszer valamennyi eleméről szolt a vita. Kérdés persze, hogy miért a jogvédők, miért nem például a kriminológusok vitáztak. Ennyire jelentéktelen volt ez a kérdés ahhoz, hogy állami forrásokból keressenek rá választ?

A Helsinki Bizottság végül 1999-ben nekikezdett egy próbakutatásnak, amelyet ügyvédek által azonosított, rablási és lopási ügyek iratainak áttanulmányozására alapozott. Már a próbakutatásnak a Fundamentumban és a Belügyi Szemlében közölt adatai diszkriminatív tendenciákat jeleztek. Később az országossá terebélyesedett, az adatvédelmi biztos által jóváhagyott adatkezelési szabályzattal bíróságokon végzett akta alapú vizsgálat aztán kétségtelenné tette, hogy a felderítés és a büntetéskiszabás fázisában is hátrányosabb bánásmódban részesítik a romákat.

Miután kiderült, hogy az igazoltatási gyakorlat a leggyanúsabb, a helsinkisták útja egyenesen vezetett ahhoz az *Open Society Justice Initiative* által létrehívott projekthez, amely kifejezetten ezt vizsgálta, a teszteléshez hasonló módszert alkalmazva. Az eredmények lesújtók, elolvashatók a Helsinki Bizottság weboldalán, szakmai és sajtóanyagaiban.

A NEKI teszteléses módszerét néhány környező országbeli jogvédő szervezet is átvette. A brüsszeli székhelyű *Migration Policy Group* felmérése szerint a NEKI a tesztelés területén úttörő munkát végzett európai összehasonlításban is. Egy évtizeddel előzte meg a legtöbb régi tagországbeli civil jogvédő vagy kutató szervezetet, amelyek egyáltalán tesztelésre adták a fejüket; szisztematikusan vezette be a bírói gyakorlatba a módszert, és előremutató módon keresi az újabb alkalmazási területeket. Az elmúlt egy évben a NEKI több száz diszkriminatív hirdetést tesztelt, a módszerét a TÁRKI is alkalmazza.

A NEKI képzésének köszönhetően a tesztelést legutóbb az Esélyt a Hátrányos Helyzetű Gyerekeknek Alapítvány (CFCF) adaptálta a NEKI útmutatásai alapján a közoktatás területére és alkalmazta sikerrel egy szarvasi evangélikus iskola felvételi rendjének vizsgálata során. A CFCF azonban első sorban nem jogi ügyben felhasználható bizonyíték-

ként, hanem a sajtón keresztül egyezkedésre ösztönző eszközként használta a tesztelést és az arról készült videofelvételt.

Nemzetközi szinten a NEKI talán leghíresebb ügye a kényszersterilizált Sz. A. kártérítési pere. Ez hazánkban elbukott, ám az ERRC segítségével a NEKI az ENSZ Női jogi bizottsága (CEDAW) elé vitte, ahol megállapították a jogsértést. Több éves hazai lobbizást követően az ügyfélnek végül kifizette a magyar állam az őt megillető összeget, és sort kerített a sterilizációval kapcsolatos jogszabály módosítására is.

A NEKI többször kényszerült stratégiai váltásra. A büntetőjogi fókuszidőben és előremutató módszertani újítással váltotta át polgári jogi, antidiszkriminációs fókuszra. Az egyenlő bánásmód törvény hatálybalépését követően ismét rátalált egy új szerepre: ügyfelei mellett beavatkozóként alakítja a közigazgatási felülvizsgálatra bíróság elé kerülő ügyekben a joggyakorlatot és közérdekű igényérvényesítőként lép fel akut diszkriminációs problémák ellen – az utóbbi esetben már nem csupán az etnikai származás, hanem az életkor és a nem alapján is. Képzéseket tart a közszféra szereplőinek, közösségépítő projekteket segít és esélyegyenlőségi tervezést ajánl a versenyszféra szereplőinek. A tevékenységi körök kiszélesítése egyértelműen stratégiai tervezés eredménye, és szerves, kiegyensúlyozott szervezetfejlődést mutat.

Az igazságügyi minisztérium roma antidiszkriminációs ügyvédhálózatának (ADH) létrehozása újabb kihívások elé állította a szervezetet, amelyből a fenti stratégiák segítették ki. Noha bármilyen publikusan is elérhető beszámoló híján nehéz megbecsülni, hogy pontosan mit és milyen minőségben szolgáltat az ADH, a NEKI beszámolóiból és ügystatisztikáiból látszik, hogy igazi versenytársává nem tudta kinőni magát. Ez megerősíti a NEKI (kisebbségi) társadalmi beágyazottságát és az ügyfelek elégedettségét a szervezettel kapcsolatban.

A NEKI az elmúlt tizenöt évben számos szervezettel működött együtt. Érdekvédelmi, közvélemény-formálói szempontból kiemelkedő volt például a székesfehérvári barakkokkal, a sátoraljaújhelyi kitelepítési szándéknyilatkozattal és a zámolyi romákkal kapcsolatos ügyek körül kialakult koalíció, amelyet az RPA hívott életre. Szűken értelmezett jogvédelmi szempontból az ERRC-val közös ügyvitel és a Helsinkivel közös programok – így például az egyenlő bánásmód törvény kommentárjának elkészítése és az ELTE-n futó antidiszkriminációs jogklinikák – a kiemelkedők. A romagyilkosságok okán újabb szervezetek és személyek – így például a Társaság a Szabadságjogokért (TASZ) és a CFCF, illet-

lyó érdekérvényesítést. A kiélezett közoktatási szakmai és politikai vitákban nyilatkozóik kisebbségi származása hitelességük elengedhetetlen feltétele. A szervezet etnikai összetétele közérdekű perek legitimitását is biztosítja. Tekintettel az önkormányzatoknak a cigány közösséget megosztó védekezési technikáira, valószínű, hogy egy gázso szervezet nem tudná ugyanezt a tevékenységet folytatni a közvélemény előtti hasonló fokú hitelességgel.

Az RPA-val és a Roma Parlamenttel való összehasonlítás viszont azt mutatja, hogy sem a CFCF, sem pedig ismert arcai nem politizálnak és nem is politizáltak – távol maradva még a kisebbségi politikától is. Az elmúlt két-három évben a CFCF csatlakozott ugyan a NEKI és Helsinki Bizottság vezetete koalícióhoz, ám ha országos jelentőségű ügyekben meg is szólal vagy aláír nyilatkozatokat, kizárólag szakpolitikai kereteken belül teszi – lásd például a monoki nyilatkozat elleni fellépést.

A CFCF működése első három évében szegregált iskolákat fenntartó önkormányzatok ellen lépett fel: Miskolc, Nyíregyháza, Hajdúhadház, Jászládány, Szöd, Kerepes, Győr és Kaposvár került fel a listájára. A legkomolyabb gyakorlati sikert Nyíregyházán érte el, ahol az elsőfokú eljárás nyomán a város bezárta a Huszár telepi cigány iskolát, és hat másik általánosba osztotta szét a száz telepi cigány gyereket, akiket reggelente busszal szállít be a telepről új iskolájukba. Szeged városa egyébként a miskolci pert követően szintén bezárta cigány iskoláját.

A hajdúhadházi ügyben a szegregációt és a rosszabb fizikai oktatási feltételek miatt a cigány tanulókkal szemben fennálló közvetlen diszkriminációt is megállapító elsőfokú ítéletet a Debreceni Ítéltábla megváltoztatta, mert a szegregációt nem tartotta megállapíthatónak. Az ügy tehát a Legfelsőbb Bíróság elé került, amely ugyan nem adott helyt a CFCF azon indítványának, hogy utalja az ügyet előzetes döntésre az Európai Bíróság elé, de túlnyomórészt helyt adott közösségi jogi alapú érvelésének. A jogerős döntés nyomán a jogvédők és az általuk képviselt közösség nem csupán az elsőfokúval szinte azonos ítélettel, hanem a közoktatásban fennálló etnikai alapú diszkrimináció alóli, igen szűkre szabott kimentés rendjével is gazdagodott. Hajdúhadház egyébként már az elsőfokú döntést követően változtatott beiskolázás rendjén.

A településközpontú stratégia következménye, hogy a CFCF nem vonult ki egy-egy ügy eldöntését követően a kiválasztott városokból. Miskolc-

cal szemben például újabb közérdekű pert indított, amikor látta, hogy a város az első elbukott jogvitát követően sem integrál. Mindeközben átiratkozási akciókat szervezett a többségi/elit iskolába vágyó roma diákoknak, és egy nemzetközi jogi iroda *pro bono* nyújtott képvisellete segítségével számos szegregált oktatásban részesülő gyerek kártérítési ügyeit egyengeti.

Nem elégedve meg azzal a sokkal, amelyet a magukat gyakran érinthetetlennek feltételező helyi önkormányzatoknak okozott, a szervezet az újabb stratégiai ciklusban megyei és országos szintű problémákat peresít. Így indította meg az oktatási minisztériummal szemben azt az eljárást, amely a roma gyerekek szegregációjának fennmaradásáért teszi felelőssé a minisztériumot, és amely a közösségi jog hatékony szankciókra vonatkozó rendelkezései és esetjoga alapján a polgári jogban eddig szokatlan jogorvoslat elrendelését célozza meg.

Két másik témában folyik még az ügyek előkészítése. Egyrészt a cigány gyerekeket aránytalanul hátrányosan sújtó óvoda-, illetve óvodai férőhelyhiány miatt tervez pert indítani a CFCF, másrészt az ezzel szorosan összefüggő félrediaosztizálás megszüntetése érdekében lép majd fel három megyében, az ERRC-val közösen.

A félrediaosztizálás hazánkban az 1970-es évek óta ismert és kutatott jelenség: a normál szellemi képességű roma gyerekeket igen nagy arányban helyezik el fogyatékos tanterv szerint oktató speciális iskolákba, ahonnan – legfeljebb – csak felzárkóztatást követően kerülhetnek érettségit adó középiskolába, illetve a felsőoktatásba. Ez hazánkban a szegregáció legdurvább formája, amelyet a 2006-ban indult, a CFCF által két megyében támogatott egyéni kártérítési perekben már tetemre hívtak.

A kártérítési perekben a jogvédők felhasználták nem csupán a problémakört a strasbourgi bíróság elé citáló csehországi D. H. és társai esetet, hanem az abban *amicus curiae*-t benyújtó Roma Oktatási Alap speciálisan hazánkra készített szakvéleményét is. S noha egyetlen hazai bíróság sem találta irányadónak az esetet, bizonyítékként befogadták, és az alkalmazhatatlanságnak legalább hol részletes, hol kevésbé részletes indokát adták.

A CFCF felkészülésként szorosan nyomon követte a D. H. és társai eset eljárást – munkatársai még a strasbourgi fellebbviteli tárgyaláson is részt vettek. Másrészt a gyógypedagógus szakma „ösz-

A VÉGSŐ PEDIG A POLITIKÁÉ, A POLITIKAI OSZTÁLYÉ, AMELY LÉNYEGÉBEN KIVONULT A ROMÁK JOGVÉDELME NEK TERÜLETÉRŐL, MARTALÉKUL HAGYVA A ROMÁKÉRDÉST A SZÉLSŐSÉGES ÁLLASPONTOKNAK – ROSSZABB PILLANATAIBAN PEDIG CSATLAKOZVA IS AZOKHOZ.

szezárásától” tartva erőfeszítéseket tett arra, hogy a szakmán kívül eső, ám tudományosan hiteles forrásokra támaszkodó, nemzetközi szervezetek által támogatott bizonyítékokat sorakoztasson fel.

Mindez elégnék bizonyult a pernyertességhez első fokon a szabolcsi ügyben, amelyben az egyik felperes gyereket még tizenhat évesen is normál szellemi képességűnek mérte a gyógypedagógusok képzését folytató főiskola speciális intézménye. A Debreceni Ítéltáblán azonban elbukott a per, és itt kísértetiesen ismétlődtek meg a felperesi képviselő felé ugyanazok az előítélet-mentesnek kifejezetten nem nevezhető kérdések, amelyeket a D. H. és társai eset tárgyalásán a Strasbourgban kisebbségben maradt, jogsérelmet nem látó bírák tettek fel a kérelmezők képviselőinek. Szabad legyen itt csupán annyit megemlíteni e kisebbségi véleményekkel kapcsolatban, hogy a szlovák bírón kívül senki nem törekedett arra, hogy jogi kereteket adjon az érvelésének.

A kártérítési ügyet a Legfelsőbb Bíróság elé viszi a CFCE, s ha kell, az Emberi Jogok Európai Bírósága előtt keres majd végső jogorvoslatot. Ebből a persorozatból a közérdekű félrediaosztizálás elleni perek megindítása előtt le kell vonni a tanulságokat, és körültekintően kell szövetségeseiket keresni nem csupán a jogvédelemmel foglalkozó állami intézmények, hanem a szakma – esetlegesen külföldi – képviselői köréből is. Ez hát az a tervezési folyamat, amely 1995-ben kivitelezhetetlen lett volna, és amelyhez szükség volt az elmúlt tizenöt év roma jogvédő tapasztalataira.

Az alkotmánybíróági gyakorlatról kevés szó esett ebben az írásban. Ez sajnos nem véletlen. A rendes bíróságok roma ügyekben ritkán hivatkozzák az AB határozatokat. Maguk a jogvédők sem járnának feltétlenül jól azzal, ha a hivatkozást maguk ejtenék meg, mert az AB diszkriminációs tesztjét nem egyedi ügyek – és főképp nem a közösségi joggal kompa-

tibilis – eldöntésére, hanem a jogalkotás vizsgálatára alkották meg. Az elmúlt jó pár évben a gyűlöletbeszéd visszaszorítását célzó jogalkotás konstruktív-nak nem minden esetben nevezhető kritikájával elfoglalt AB pedig nem ontotta magából az egyenlő bánásmód törvény szellemiségét és rendelkezéseit is figyelembe vevő határozatokat.

A végszó pedig a politikáé, a politikai osztályé, amely lényegében kivonult a romák jogvédelmének területéről, martalékul hagyva a romakérdést a szélsőséges álláspontoknak – rosszabb pillanataiban pedig csatlakozva is azokhoz. E folyamattal szemben a jogvédők eszköztára rendkívül korlátozott. A közeljövőben kaphatunk választ arra a kérdésre, hogy a gyűlöletbeszédbe bekapcsolódott politikusok zaklatásért való felelősségre vonása elegendő elrettentő erővel bír-e – lásd az EBH Molnár Oszkárrel szemben hozott határozatát –, és hogy az újabb jogvényesítési módszerek bevezetése mellett képesek lesznek-e a jogvédők megújítani a közvéleményt formáló eszközöket is. Ezzel kapcsolatban a TASZ és a NEKI is tervez kísérleti projekteket.

Reméljük, hogy a folyamathoz feltétlenül szükséges közérdekű igényérvényesítés lehetősége megmarad, és záros határidőn belül sikerül az Alkotmánybíróság megalégedésére szolgáló jogi háttérteret teremteni a gyűlöletbeszéd elleni fellépésnek. Ebben az ideális esetben már csak az állami szervek jogvédelmébe való aktívabb bekapcsolódásáért kell tovább küzdeni – ami a fenti kihívásokat tekintve még bizonyulhat akár a dolog könnyebbik részének is. Noha van olyan pedagógus szakszervezet, amely a deszegregációs perek leállítására érdekében a közérdekű igényérvényesítést likvidálná, az biztató jelnek tekinthető, hogy az antidiszkriminációs szabályozással kapcsolatban eléggé szűkkeblű álláspontot elfoglaló köztársasági elnök e jogintézmény ellen eddig egyetlen kritikai észrevételt sem fogalmazott meg.